

Інна Лаухіна,
аспірантка кафедри
германської філології
Уманського державного
університету імені Павла Тичини.

ПРОБЛЕМИ РЕЛІГІЄЗНАВЧОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ ФРАНЦУЗЬКОМУ ШКІЛЬНИЦТВІ

Сьогодні суспільство все більше вирізняється різноманітністю думок і поглядів, у свою чергу кожен член соціуму стає більш вільним у виявленні власної індивідуальності. Крім того, у сучасному динамічному і мінливому світі відбувається постійне переосмислення життєвих цінностей, що почасти робить людину незахищеною і безпорадною при розв'язанні різних соціальних проблем. Це спонукає її шукати моральну і духовну опору в житті, і такою підтримкою для багатьох виявляється релігія, незважаючи на те, що офіційний статус церкви у багатьох європейських країнах останнім часом значно послабився.

За цих умов навіть у Франції як традиційно світській країні почали позитивно сприймати той факт, що релігійне віровчення може певним чином торкатися і шкільного життя. Французькі педагоги усвідомлюють, що церква продовжує відігравати важливу роль у сучасному суспільстві, сприяючи вихованню молоді на засадах загальнолюдських цінностей, допомагаючи набути досвіду і мудрості у розв'язанні багатьох життєвих проблем. Водночас усталені світські традиції французької освіти і педагогічна думка протистоять насаджуванню культових ритуалів і виключають будь-який прозелітизм (намагання навернути інших у свою віру) у державній школі. Тому категорично забороняється запрошувати в освітні заклади церковнослужителів для викладання релігієзнавчих курсів, таке право надається тільки дипломованим фахівцям-педагогам. Однак, як зазначає український науковець Наталія Лавриненко, «варто врахувати і той факт, що вчитель, як і кожен громадянин, має право на

сповідування будь-якої релігії або не сповідувати жодної і може свідомо чи мимоволі втратити почуття міри і виваженості у висвітленні релігійних питань. Можливо, це і є причиною того, що французи не поспішають із упровадженням релігійних навчальних курсів у обов'язковій школі» [7]. (Лавриченко Н. М. Школа і релігія в третьому тисячолітті: європейський контекст // Шлях освіти. – 2002. – №4).

Наразі і в Україні співпраця релігійної та світської освіти розглядається педагогами, управлінцями та політиками як вагомий чинник, який може позитивно вплинути на моральне здоров'я нації. Це зумовлено потребою виховувати сучасну молодь на засадах толерантності, сприяти засвоєнню нею культурної і духовної спадщини народу, виробленню ціннісно-моральних життєвих орієнтирів. Проте, обговорюючи питання світськості освіти, українські вчені й педагоги висловлюють думку, що введення релігійного компонента у зміст освітніх програм наразі є завчасним і навіть небезпечним, оскільки може призвести до міжконфесійних і соціальних конфліктів між представниками різних релігій. Однак в Україні деякі кроки на цьому шляху вже здійснюються: розширюється мережа конфесій, зростає авторитет церков у суспільстві, у тому числі і їх міжнародний статус, збільшується кількість батьків, які бажають виховати дітей відповідно до своїх віросповідних переконань. Як показує нинішня ситуація в Україні, проблема співіснування релігійної та світської освіти є для нас набагато гострішою та актуальнішою, ніж вона постає перед європейськими педагогами і науковцями. І саме цим зумовлений вибір досліджуваної нами проблеми.

Метою нашої наукової розвідки є вивчення європейського досвіду дотримання принципу світськості освіти, а також педагогічних підходів до реалізації релігієзнавчого компонента шкільних навчальних програм у французькій школі. Серед найбільш відомих французьких учених, що проводили наукові дослідження у цьому напрямі, можна назвати Жана Боберо, Домінік Борн, Жана-Поля Віллема, Режі Дебре, Даніеля Ерв'є Леже, Рене Нуайя, Анрі Пена-Рюїца, Жана-Луї Одюка та ін. У своїх працях вони приділяють значну увагу

питанням дотримання принципу світськості освіти в державних школах і співпраці закладів релігійної та світської освіти.

На нашу думку, у Франції поворотним моментом переосмислення світськості як суспільного і педагогічного явища став 1982 рік, коли Ліга французьких освітян на Генеральній асамблеї в Монпельє порушила питання щодо поліпшення інформування учнів середньої школи про релігійні явища і проблеми, а також про доповнення програм середньої школи відповідними змістовими блоками [3, 162]. (Віллем Жан-Поль. Європа та релігії. Ставки ХХІ-го століття. / Пер. з фр. – К.:Дух і Літера. 2006. – С. 162.) Ці пропозиції не підтримали на урядовому рівні, але стало зрозумілим, що світськість не заперечує «релігію як історичний і на загаль культурний факт; [...] і що релігії можуть розглядатися у контексті раціонального, тобто наукового знання та тлумачитися з точки зору історичної і соціальної еволюції» [29, 122]. (Ognier Pierre. Histoire de la laïcité. Besançon, CRDP de Franche-Comté, 1994. – Р. 122). Крім того, релігія є надто важливою сферою життя, щоб залишати її тлумачення лише духівництву. Релігії, як великі символічні системи, за допомоги яких люди надавали і надають сенсу власному існуванню, настільки суттєво вплинули на історію суспільства і продовжують відігравати у світі настільки важливу роль, що вони є необхідними для розуміння як минувшини, так і сьогодення більшості розвинутих країн світу, у тому числі Франції [3, 164]. (Віллем Жан-Поль. Європа та релігії. Ставки ХХІ-го століття / Пер. з фр. – К.:Дух і Літера. 2006. – С. 164.)

Поряд з тим у Французькій Республіці до сьогодні продовжуються громадські дебати про правовий аспект реалізації принципу світськості в державних освітніх закладах. У лютому 2002 р. була оприлюднена доповідь Міністерства національної освіти Франції «Викладання у світській школі предметів, що стосуються релігії», більш відома як доповідь Режі Дебре, філософа, голови ради директорів Європейського інституту наук про релігії при Вищій школі прикладних досліджень. У цій доповіді обґрунтовано недоцільність побудови національної системи освіти з опертям виключно на атеїстично-антирелігійні або позарелігійні парадигми, що суперечить цивілізаційному

розумінню релігії. Ставлення автора доповіді до атеїстичної ідеології та розв'язання проблеми співвідношення світської войовничості й релігійної ідентичності в суспільстві цілком визначене: «Пригнічення релігії свідчить про невірне розуміння принципу світськості. Це не войовнича антирелігійна пропаганда, а розумне співіснування церкви і світської держави, світського суспільства» [20]. (Debray Régis. Rapport au ministre de l'Education nationale «L'enseignement du fait religieux dans l'Ecole laïque», Février 2002. – Paris: Odile Jacob, 2002. – 62 p.). Як пише філософ Анрі Пена-Рюїц, звільняючись від тиску релігії, щоб стати дійсно школою для всіх, державна школа не повинна зробитися антирелігійною [30, 70]. (Pena-Ruiz H. Qu'est-ce que la laïcité? Paris, Gallimard, 2003. – P. 70). Він вважає, що «світська школа – це не школа без Бога, якою хотів її бачити у 1883 р. Жюль Феррі, сповнений рішучості боротися з церковним впливом, але вона не є і школою з Богом, про яку мріяли його опоненти, це – школа свободи, де маленька людина має навчатися бути господарем своїх суджень і вчинків» [30, 113-114]. (Pena-Ruiz H. Qu'est-ce que la laïcité? Paris, Gallimard, 2003. – P. 113-114).

У 1980-2000 рр. держава і суспільство Франції дійшли парадоксальних висновків про деградаційні тенденції в розвитку національної системи освіти [1, 126-134]. (Понкин И.В. Религиозное образование во Франции (анализ доклада Министерства национального образования Франции «Преподавание в светской школе предметов, касающихся религии», февраль 2002 г. //Религиоведение. – 2003. – № 2. – С. 126-134). Як з'ясувалося, випускники приватних католицьких і протестантських коледжів мали кращу соціальну підготовку до життя і були культурно більш розвиненими, ніж учні державних шкіл. Причиною тому стала ізоляція релігії від державної системи освіти, вилучення її як традиційної складової національної культури. Про необхідність реалізації принципу культуровідповідності освіти, зокрема і шляхом викладання в державних освітніх закладах предметів гуманітарного циклу на основі духовно-моральних традицій і цінностей, у Франції заговорили як вищі державні чиновники (Медіатор, тобто посередник, при міністрі національної освіти Франції Жакі Сімон), так і вчені

(Президент Вищої школи прикладних досліджень при Сорбонському університеті, професор, доктор Жан Боберо).

Жан Поль-Віллем, професор у галузі соціології релігії (сектор наук про релігії Вищої школи прикладних досліджень при Сорбонському університеті), зазначив: «Якщо у 1950 р. близько 90% учнів вивчали катехізис (стислий виклад християнського віровчення у вигляді питань і відповідей; основні положення чого-небудь) [2]. Словарь иностранных слов / Зав. ред. В.В. Пчёлкина. – М.: Русский язык, 1998. – 607 с.), то нині релігійним вихованню охоплено менше половини дітей шкільного віку. За таких умов розвивається релігійний індивідуалізм: 71% французів шкільного віку вважають, що кожен має право на визначення власної релігійної приналежності незалежно від церкви; 83% заявляють, що позиція церкви не впливає на прийняття ними важливих життєвих рішень. До таких поглядів додається і релятивізм: у 1994 р. тільки 16% молодих французів визнали, що «істинною є тільки одна релігія» .

Наші сучасники, продовжує міркувати Жан Поль-Віллем, відмовляються від того релігійного «меню», яке пропонує їм церква. Кожен вибирає те, що йому більше імпонує, експериментує з тим або іншим віровченням, стає споживачем, який оцінює релігію з точки зору благ, які вона надає. Цілком закономірно, що культура такого індивіда і той її пласт, який пов'язаний із християнством, збіднюється. Християнські образи, символи стають дедалі незрозумілішими для сучасників, які не можуть пояснити біблійних афоризмів, змінився навіть сам образ Бога – для більшості це лише ідея, вища космічна сила, а не особистість. Таким чином, світові процеси глобалізації та індивідуалізації розмивають сутнісні межі релігії, ведуть до синкретизму (філософ. – поєднання різнорідних, суперечливих, протилежних один одному поглядів) (Віллем Жан-Поль. Європа та релігії. Ставки XXI-го століття / Пер. з фр. – К.: Дух і Літера. 2006. – С. 60-62.)

У вищезгаданій доповіді було дано детальний аналіз шляхів і засобів досягнення оптимального співвідношення світського характеру і культуровідповідності навчального процесу в державних школах Франції [20]. (Debray Régis. Rapport au ministre de l'Education national, «L'enseignement du fait

religieux dans l'école laïque», Février 2002. Paris, Odile Jacob, 2002. (Пер. Понкіна І.В.). Тут не ставився під сумнів світський характер державної школи, але було взято до уваги суспільну еволюцію, проаналізовано наслідки деградації національної системи освіти в країні. Доповідь Режі Дебре – це філософсько-культурологічний аналіз проблеми, що складається з п'яти розділів: 1. Релігійна освіта сьогодні. 2. Існуюче протистояння. 3. Існуючі труднощі. 4. Що таке світськість? 5. Рекомендації.

У доповіді зазначено, що французьке суспільство все більше відчуває загрозу розриву між національною і загальноєвропейською історичною пам'яттю. Брак релігійно-культурної освіти не дає змоги зрозуміти ні творів Тінторетто, ні шедевр Моцарта «Дон Жуан», ні «Страсного тижня» Луї Арагона. Незнання національної історії, культури, віри – це деградація і самого суспільства: «Утворився розрив у передачі культурної спадщини, якою раніше опікувалися церква, родина, звичай, громадянськість, а згодом це лягло на плечі національної освіти. Це сталося приблизно 30 років тому, коли класична освіта і гуманітарні класи стали непопулярними, коли формалістський підхід до вивчення текстів і творів витіснив у школі традиційні дисципліни (літературу, філософію, історію, мистецтво) [11]. Сюрмен Філіпп де, посол Французької Республіки в Україні. Викладання основ релігії у світській системі освіти Франції. – Режим доступу – http://www.pravoslavnye.org.ua/index.php?action=fullinfo&r_type=article&id=4638. – Використано: травень 2008 р.

Експертна комісія, очолена Режі Дебре, зробила висновок про те, що релігійне безкультур'я є наслідком більш ніж столітньої відсутності релігійної освіти у середніх загальноосвітніх школах і стало причиною майже тотального релігійного невігластва французьких школярів. «Це втрата розпізнавальних кодів, які стосуються всіх областей знань, життя, менталітету...» [6]. (Кудріна З. Релігія у державних школах Франції: підготовка триває. – Режим доступу – <http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1076613815>. – Використано: травень 2009). Однак, розширюючи межі викладання релігійної культури, необхідно запобігти іншій крайності, подбати про те, щоб надмірне захоплення релігійною освітою в

державних і муніципальних освітніх закладах не зашкодило загальногромадянській освіті, не порушило цілісності і єдності національної системи освіти. Тому в доповіді Режі Дебре зроблено застереження щодо необхідності віднайдення оптимального за змістом і обсягом компонента релігійної освіти у державних школах. Головна думка полягає в тому, щоб забезпечити учням державних освітніх закладів можливість бути цивілізованими, вихованими у своїй національній культурі, залишити їм право вибору вільного судження, «продовжити багатогранну діяльність людства, оскільки створені матеріальні і духовні цінності, які узагальнено називають культурою, вирізняють людину як вид» [12]. Allieu Marie-Nicole. *Laïcité et culture religieuse à l'école*. – Paris, ESF éditeur, *Pratiques et enjeux pédagogiques*, 1996. – 124 p.

Після оприлюднення доповіді Міністерство освіти Франції офіційно заявило, що майбутнє французької нації неможливе без збереження національно-культурних, у тому числі релігійних, традицій: «...релігійні традиції і майбутнє людства опинилися в одному човні» [4]. Висновки комісії Режі Дебре. Режим доступу – <http://www.rr.lviv.ua/news.php?item=179>. – Використано: травень 2008 р.

Однак, на думку філософа Режі Дебре, французьке суспільство наразі не відповідає «гарантованому духовному мінімуму». Багата національна культура Франції підмінюється контркультурою. «Те, що ми називаємо безкультур'ям молоді, насправді є іншою культурою, яку можна назвати культурою захоплення і яка пов'язана з культом останніх технологічних досягнень (швидке розповсюдження новинок, постійне перемикання каналів телевізора, постійна зміна вражень, швидкісні подорожі, перевага миттєвого над неминущим)»[20]. (Debray Régis. *Rapport au ministre de l'Education nationale, "L'enseignement du fait religieux dans l'école laïque"*, Février 2002. Paris, Odile Jacob, 2002. (Пер. Понкіна І.В.). Режі Дебре справедливо зазначив, що викладання у світській школі предметів, які стосуються релігії, може позитивно вплинути на прилучення французьких школярів до культурної спадщини. Наприклад, він вважає, «Історію релігій» не просто збіркою спогадів про минувшину, де міститься перелік певних подій. Натомість цей шкільний предмет може дати опору в житті, допоможе

зорієнтуватися у потоці реклами та інформації [16]. (Borne Dominique. L'enseignement du fait religieux à l'école. – Режим доступу – <http://www.iesr.ephe.sorbonne.fr/index.html?id=3830>. – Використано: серпень 2006 р).

На думку автора доповіді, культуровідповідність навчально-виховного процесу повинна забезпечуватися за рахунок викладання предметів гуманітарного циклу. «Учителі філологічних дисциплін можуть найкраще пояснити біблійні образи, висловлювання, символи. Також можна залучити і викладачів філософії, які пояснять різницю між магічним, раціональним і релігійним ставленням до світу; викладачів мистецтв, оскільки вивчення форм, символів, зображень пов'язане з релігійними культами; викладачів історії та географії, тому що карта сучасного світу не може бути до кінця осмисленою без посилань на Біблію» [21, 15-19]. (Debray Régis. Le «fait religieux»: definition et problèmes // L'enseignement du fait religieux. Actes de seminaire national interdisciplinaire (Paris, 5-7 novembre 2002). – Chatillon (France): Centre régional de documentation pédagogique de l'Académie de Versailles, 2003. – Pp. 15-19). «Без такого оновлення змісту навчального процесу в державних школах французькі учні не можуть увійти в національний культурний простір та історію цивілізацій, які значною мірою визначились основними релігіями», – вважає Президент Європейського інституту вивчення релігій Домінік Борн [17, 141-146]. (Borne Dominique. Diversité: ville, école, integration. – 2005. – № 142. – P. 141-146. Режим доступу – <http://www.iesr.ephe.sorbonne.fr/index.html?id=3830>. – Використано: серпень 2006 р).

Внаслідок урядових постанов з 1996 р. у національній системі освіти Франції сталися нововведення, що стосувались релігії в програмах з історії і французької мови в 6, 5, 2 і 1-му класах середньої школи (у Франції традиційно прийнята зворотня нумерація класів, відповідно до вітчизняної нумерації це – 6, 7, 10 і 11-ий класи). Складно просувалися справи з уведенням спеціалізованих предметів релігієзнавчого змісту, на які було відведено в тижневому шкільному розкладі 4 години. Це пов'язано з тим, що ідея розширення таких спеціалізованих

навчальних курсів сприймається суспільством і педагогічними фахівцями досить неоднозначно [24, 55-56].(Maillard Cécile. Les sujets sensibles mieux traités dans les nouveaux programmes // Le Monde de l'éducation. – Avril, 2008. – Pp. 55-56). З іншого боку, Римська католицька церква, протестантські й мусульманські релігійні об'єднання застерігають від перекручення фактів віровчення або від некомпетентності і байдужості викладачів таких навчальних курсів і блоків знань: «Це подібне до того, що музику уявляють як послідовність нот на розлінованому папері або змушують сліпого говорити про кольори». Цієї думки, висловленої Режі Дебре у доповіді, дотримується і Філіпп Бутрі, директор Вищої школи соціальних наук при Сорбоннському університеті [18]. Boutry Philippe. Rites, gestes et culture de la dévotion. Режим доступу – http://www.eduscol.education.fr/DO126/religion_modernite.pdf. – Використано: 21.04. 2006 р.

Необхідно зазначити, що стаття 5-та Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14.12. 1960 р. визнає за особами, які належать до національних меншин, право вести просвітницьку діяльність, використовувати або викладати рідну мову, якщо це не заважає їм розуміти загальну культуру і мову суспільства, в якому вони живуть, і брати участь в його діяльності. Проте це не повинно перешкоджати укріпленню соціальної єдності суспільства та реалізації французькими громадянами їхніх прав на світоглядне самовизначення, здобуття освіти відповідно до світоглядних цінностей і духовного вибору. Зокрема вони можуть обирати заклади освіти, де надають перевагу християнським духовним цінностям і традиціям. У зазначеному документі також йдеться про те, що національні і релігійні меншини, які проживають у Франції, повинні знати культуру, зокрема і релігійну, до якої належить більшість населення країни [23]. (Hervieu Léger Daniel. La religion à l'école. – Paris: Cerf, 1990. – 220 p.)

На думку Режі Дебре, ізоляція традиційних для Франції релігій від національної системи освіти призводить до деградації. «Справді, релігія виявилася повністю виключеною із системи знань у школі, і це погіршило становище», – пише він. Преса і видавництва сприяють поширенню езотеризму

[10] (віри в існування надприродного світу й магичні способи спілкування з ним) й ірраціоналізму [8] (напрямку в ідеалістичній філософії, що заперечує об'єктивні закономірності буття й можливість його наукового пізнання). «...А хіба республіканська школа не повинна протистояти шарлатанам і сектантам?» – ставить питання Режі Дебре. Об'єктивне і глибоке знання священних текстів і традицій дасть можливість розпізнавати невігластво й екстремізм [8] (прихильність до крайніх поглядів і заходів, крайність, фанатизм), які нав'язуються зовні [5]. Доповідь Дебре – Режим доступу – <http://www.education.gouv.fr/rapport/debray/-debray.pdf>. – Використано: 21.04.2006 р.

Режі Дебре висловлює думку про те, що не варто протиставляти два підходи до вивчення дійсності – об'єктивний і релігійний: «Будь-яке явище можна пояснити як з позиції вченого, так і пересічного спостерігача; так само об'єктивний і релігійний підходи не повинні конкурувати між собою, а, навпаки, можуть співіснувати в одній людині у вигляді віри і знання. Наука вивчає релігію як об'єкт культури, зокрема її внесок у становлення і розвиток людської цивілізації». З цією думкою автора доповіді погоджується Генеральний інспектор національної освіти Жан-П'єр Ріу [31]. Riou Jean-Pierre. Inspecteur général de l'Education nationale. L'enseignement du fait religieux à l'école. Режим доступу – http://www.eduscol.education.fr/DO126/religion_modernite.pdf. – Використано: 21.04. 2006 р.

Однією із важливих умов викладання у світській школі предметів, що стосуються релігії, як визначив Режі Дебре, є те, що викладачі не тільки зобов'язані бути коректними, але й повинні вміти пояснити навчальний матеріал без примітивізації, не нав'язуючи власної думки чи поглядів. Неприпустимо давати знання про релігію з позицій атеїстичної ідеології, як неможливо говорити про релігію та її історію без духовності. «Тільки віднайдення розумного співвідношення між світськістю освіти і вивченням основ того чи іншого віровчення в державних освітніх закладах зможе попередити занепад національної освітньої системи і збереже її цілісність, усуне обмеження прав

громадян Республіки на здобуття освіти за релігійними переконаннями», – вважає керівник робочої групи з питань філософії Генеральної інспекції національної освіти Крістіана Менасейр [25]. Menasseyre Christiane. Laïcité et enseignement du fait religieux. Режим доступу – <http://eduscol.education.fr/index.php?./DO57/accueil.htm>. – Використано: 21.04. 2006 р.

На переконання Режі Дебре, релігійне безкультур'я пов'язане здебільшого з рівнем освіченості, а не релігійністю родини учня і стосується не тільки державних шкіл, а й приватних конфесійних закладів. Він відзначив труднощі у запровадженні викладання у світській школі предметів, що стосуються релігії. Однією із основних перешкод є перевантаження шкільної програми, тому введення нових дисциплін гальмується: «Школа не може розв'язати ті проблеми, які не вирішені суспільством. У той час, коли йдеться про скорочення і полегшення шкільної програми, було б нерозумним уводити додатковий предмет. Наприклад, уведення історії релігій як шкільного предмета означало б вивчення його лише в позаурочний час замість уроку музики» [22, 1]. (Dutay Emmanuel. L'école contre le reste du monde // Le Monde de l'éducation. – Février, 2008. – P.1).

Існують проблеми і з підготовкою викладачів. Як вважає Режі Дебре, треба змінити спосіб викладання і фахову підготовку педагогічних кадрів, щоб запобігти вульгаризації і спрощенню знань. Прикладом такої примітивізації можуть бути уривки зі шкільних підручників: «Авраам, батько єврейського народу» або «Ісус, засновник християнської релігії». Режі Дебре слушно зауважує: «Будь-який віруючий ХХІ століття утримувався б від таких формулювань» [13]. Allieu-Marie Nicole. Débats, arguments et laïcité en histoire-géographie pour une propédeutique à l'enseignement du fait religieux. Режим доступу – <http://www.iesr.ephe.sorbonne.fr>. – Використано: серпень 2006 р.

Доповідь Режі Дебре завершується дванадцятьма конкретними пропозиціями щодо того, яким чином можна покращити національну систему освіти і підвищити її культуровідповідність, не порушуючи принципу світськості. Найбільш важливими є такі: створити обов'язковий навчальний модуль

освітнього напрямку «Філософія світськості та викладання релігієзнавчого компонента» для вчителів; покращити підготовку викладачів; заснувати Європейський Інститут з вивчення релігій (Institut européen en sciences des religions – IESR), який би допоміг встановити недостатній зв'язок між університетськими науковими дослідницькими центрами та закладами загальної середньої освіти з метою розробки оптимального педагогічного інструментарію для вироблення наукових рекомендацій щодо введення релігієзнавчого компонента і використання найбільш доцільних форм та методів його викладання [20]. (Debray Régis. Rapport au ministre de l'Education national, «L'enseignement du fait religieux dans l'école laïque». – Février 2002. – Paris, Odile Jacob, 2002. – 62 p).

Дуже важливим є чітке розуміння й аргументоване обґрунтування того, що світський характер освіти в державних навчальних закладах не тотожний його атеїстичному або антирелігійному характеру: «Упереджене ставлення до релігії свідчило про хибне розуміння принципу світськості. Тільки в результаті світської деонтології (від грец. – потрібне, необхідне і...логія – 1) професійна етика медичних працівників. 2) Розділ етики, що вивчає проблеми обов'язку, сферу обов'язкового, всі форми моральних вимог та співвідношення їх) [9] можна досягти толерантності, неупередженості і нейтралітету. Принцип світськості з самого початку відмежовувався від войовничої антирелігійної пропаганди. Тепер настав час перейти від світської некомпетентності («релігія нас не стосується») до усвідомленої світськості («наш борг – її зрозуміти»), – стверджує Режі Дебре [20].

«Але для того, щоб можна було відновити дискусію про педагогічний підхід до викладання релігії у світській школі, – переконаний професор соціології Жан-Поль Віллем, – треба рішуче обстоювати засадничі принципи світськості школи: світськість учителів, які так само, як інші чиновники, мають бути стриманими у висловлюванні власних поглядів (особливо перед неповнолітніми); світськість програм та підручників, які повинні бути вільними від будь-якої релігійної або антирелігійної пропаганди і бути нейтральними у висвітленні релігієзнавчих знань; світськість учнів, які, хоч і мають право висловлювати власні релігійні або

атеїстичні погляди, не можуть вдаватись до релігійної пропаганди або відмовлятись від вивчення тієї чи іншої дисципліни (йдеться про заборону будь-яких модифікацій шкільної програми відповідно до релігійних вірувань учнів). Ці вимоги визначаються базовим і непорушним принципом світськості у шкільній освіті. І саме тому, що цей принцип визнається головними релігійними авторитетами нашої країни, тепер знову можна звернутися до питання про релігійну освіту в школі», – вважає Жан-Поль Віллем [3, 165-166]. (Віллем Жан-Поль. Європа та релігії. Ставки ХХІ-го століття / Пер. з фр. – К.:Дух і Літера. 2006. – С. 165-166).

Після оприлюднення Доповіді Дебре у березні 2002 року було досягнуто згоди щодо викладання релігійного компонента у світській школі. Однак про спеціальну підготовку учителів і запровадження нової навчальної дисципліни не йшлося, бо передбачалося, що кожен учитель французької мови, літератури, іноземних мов, мистецтва, філософії, музики, історії чи географії повинен уміти пояснити релігійні факти й феномени. Академією Версалю, ректоратом Європейського інституту вивчення релігій (IESR) під керівництвом Режі Дебре були організовані семінари та конференції для вчителів з питань викладання релігієзнавства у світській школі під назвою «Релігієзнавчий компонент та світськість сьогодні» [15, 48-49]. (Bonrepaux Christian. Fait religieux cherche missionnaires // Le Monde de l'éducation. – Mai, 2004. – Pp. 48-49). Пропонувалося вводити відповідні блоки знань в історію літератури, політологію, соціальну історію, тоді «учні сприйматимуть вивчення релігієзнавчого компонента позитивно, вони зрозуміють, що це не катехізис», – переконаний Режі Дебре. Але, на думку доцента Вищої школи прикладних досліджень, члена Європейського інституту вивчення релігій (L'institut européen en sciences des religions) Ізабель Сен-Мартен, не всі батьки учнів будуть з цим згодні. Тому, вважає вона, необхідно «включити релігієзнавчий компонент у навчальні програми: вчитель повинен обговорювати Біблію або Коран нарівні з «Іліадою» чи «Одіссеєю». Доцент Інституту підготовки вчителів середньої школи (IUFM: Inststut universitaire de formation des maîtres), член лабораторії з вивчення релігієзнавства Жан Ламбер зазначає, що

релігієзнавчий компонент стосується практично всіх шкільних предметів, проте для його введення треба подолати консерватизм регіональних інспекторів освіти. Заступник директора Інституту підготовки вчителів (IUFM: *Inststut universitaire de formation des maîtres*) Жан-Луї Одюк пропонує молодим учителям середньої школи присвячувати лише три години щороку на релігієзнавчу освіту. «У цьому випадку йдеться не про навчання, а про інформування. Незважаючи на гарні наміри, керівництво навчальними закладами не має для цього ні можливостей, ні коштів» [15, 48-49]. (*Ibid.*, pp. 48-49). Bonrepaux Christian. *Fait religieux cherche missionnaires // Le Monde de l'éducation*. – Mai, 2004. – Pp. 48-49).

Для розв'язання цих та інших проблем у січні 2003 р. у місті Монтрей (Сен-Сент-Дені був створений Громадський центр з вивчення перспектив упровадження шкільного релігієзнавчого компонента. Шістнадцять найактивніших його членів провели низку громадських конференцій і лекцій. У місті Діжон (Кот-д'Ор) Університетський католицький центр, створений у 1993 р. з ініціативи професора історії релігій Рене Нуайя, розпочав підготовку педагогічних кадрів відповідної кваліфікації для середньої школи. З 1996 р. за ініціативою Режі Дебре в Інституті підготовки вчителів середньої школи (IUFM: *Inststut universitaire de formation des maîtres*) у місті Кретей (Валь-де-Марн) запроваджено обов'язковий навчальний модуль під назвою «Філософія світськості та історія релігій». Цей інститут єдиний у країні, де викладають методика релігієзнавства і видають університетські дипломи державного зразка. Станом на 2004 рік успішними випускниками Інституту стали 17 молодих спеціалістів у галузі релігійної освіти, третина яких працює на волонтерських засадах.

Режі Дебре, директор Європейського інституту вивчення релігій (*L'institut européen en sciences des religions*), запропонував також організувати координуючий центр «університетської мережі», приєднавши цей інститут до Вищої школи прикладних досліджень при Сорбонському університеті [19, 30]. Cédelle Luc. *Parler religion en toute laïcité // Le Monde de l'éducation*. – Janvier, 2004. – P. 30).

Оприлюднення в Офіційному бюлетні нових навчальних програм на 1996-1997 н. р. для середніх шкіл дало поштовх до впровадження телевізійних навчальних передач щомісяця під загальною рубрикою «Релігії і люди». Цей проект здійснюється під керівництвом професора Жана Делюмо. Також було запропоновано організувати «літні університети» для вчителів. Ініціатором цієї ідеї став Генеральний інспектор національної освіти Жан Карпантьє. Організатори цих навчальних курсів мають співпрацювати з Асоціацією «Релігії – Світськість – Громадянство» (Assotiation Religions – Laïcité – Citoyenneté – ARELC), яка була утворена Регіональним інспектором П'єром Бардом. Творчим кредо роботи «літніх університетів» став слоган: «6 000 років релігійного досвіду, 2 000 років існування християнства, 100 років республіканської світськості».

Наступним кроком стало заснування Інституту підготовки викладачів релігій на базі Університетського католицького центру Бургундії під керівництвом французьких учених Рене Нуайя та Бернара Дескульора. Для проведення навчальних сесій та конференцій Інституту запрошувалися французькі вчені, вчителі-методисти, фахівці, відповідальні за збереження культурної спадщини, а також учителі приватних католицьких шкіл. Матеріали конференцій були відображені у виданні Дидактичної документації Бургундії (Documentation didactique de Bourgogne – DDB) і публікаціях Регіонального центру педагогічної документації (Centre régional de documentation pédagogique – CRDP) під загальною назвою «Культура і Релігія». У Вищій школі Лувру 18-19 квітня 1996 р. під патронажем Міністерства культури Франції та Міністерства національної освіти французькою дослідницею Домінік Поно був проведений колоквиум під назвою «Форма і Сенс». Його проведення стало прикладом найяскравішого прояву колективного розуму і дії, оскільки він об'єднав учителів державного і приватного секторів освіти, митців, представників конфесійних общин, філософів, відомих діячів культури і мистецтва, керівників навчальних закладів, журналістів і політиків. У ході роботи була підкреслена значущість викладання релігієзнавчого компонента у шкільній освіті, особливо у художньо-естетичній її

галузі [28, 19-20]. Nouailhat René. Le fait religieux dans l'enseignement. Chemins de formation, Magnard, 2002. – Pp. 19-20).

Питання створення нових підручників для середньої загальноосвітньої школи також перебуває на стадії розв'язання. Протягом 2005 року у видавництві Фейар вийшов підручник Естер Бенбасс та Жана-Крістофа Аттіасса, присвячений релігіям світу та їхньому сучасному тлумаченню. 2007 року видавництво Белен випустило підручник відомого французького педагога, агреже з філософії Антуана Проста, присвячений історії становлення світської школи у Франції у XIX-XX ст., який вважають «справжнім калейдоскопом з історії французької школи та виховання» [26]. (Mottot Florence. Sciences humaines. – № 189. – Janvier, 2008). Високу оцінку фахівців отримав «Малий гід найвідоміших релігій», написаний французьким ученим і педагогом Флоранс Балденжер-Ашур і надрукований у видавництві Ліана Леві. Книга є вдалою спробою пояснити учням «у дусі світськості» сутність чотирьох найбільш поширених релігій у Франції (християнства, ісламу, юдаїзму і буддизму) крізь призму свят і обрядів. У ній порівнюються і пояснюються з педагогічної точки зору історія релігій і релігійні практики [14]. (Baldinger-Achour Florence. Le petit Guide des grandes religions. – Liana Levi, 2000. – 272 p.).

Варто відзначити і такі роботи, як колективна праця за авторством Рене Нуайя та Жана Жоншере «Викладання історії релігії у колежі та ліцеї. 24 уроки». (Enseigner les religions au collège et au lycée. 24 séquences pédagogiques, 1999), книги Ніколь Альє «Світськість і релігійна культура» та «Інша історія релігій» (Laïcité et culture religieuse, 1996; Une autre histoire des religions, 2002), в яких досліджено релігії меншин, причому зроблено це з вражаючою ерудицією, але чітко і доступно, з численними ілюстраціями у цікавій формі викладу матеріалу. Отже, ініціативу співпраці світської та релігійної освіти підтримано, треба тільки скоординувати дії та досягти бажаного результату. «Будівництво масштабне і гідне того, щоб його продовжували», – упевнений Рене Нуайя [27]. (Nouailhat René, Joncheray Jean. Enseigner les religions au collège et au lycée. 24 séquences pédagogiques, Paris-Besançon, les éditions de l'Atelier / CRDP de Besançon, 1999).

Сучасний зміст світськості освіти як педагогічного поняття не тотожний її атеїстичному або антирелігійному характеру, оскільки не виключає впливу релігії на навчально-виховний процес. Навпаки, це має бути розумне поєднання принципів світськості і вивчення основ того чи іншого віровчення. Релігійна освіта може здійснюватися шляхом запровадження спеціальних релігієзнавчих курсів, проте у Франції розглядається можливість її реалізації через викладання предметів гуманітарного циклу, у які вводяться відповідні блоки релігієзнавчого характеру або ж релігієзнавчий компонент є органічним доповненням навчальних програм. Французькі дослідники питання світськості відзначають проблеми, які з'явилися у зв'язку з упровадженням викладання предметів, що стосуються релігії. Це перевантаження шкільних програм, які унеможливають уведення ще однієї навчальної дисципліни, брак кваліфікованих педагогічних кадрів, недостатній зв'язок між науковими дослідницькими центрами та закладами загальної середньої освіти. Розв'язання цих проблем французькі вчені вбачають:

- 1) у залученні широких кіл громадськості, працівників Міністерства освіти, учених-фахівців, учителів до обговорення цього питання та прийняття конкретних рішень, використання мас-медіа;
- 2) у створенні мережі вищих навчальних закладів, дослідницьких лабораторій, проведенні курсів, конференцій, семінарів тощо з метою фахової підготовки викладачів та обміну досвідом;
- 3) у виданні якісно нових підручників для середньої загальноосвітньої школи та розробці навчальних програм;
- 4) у тісній співпраці світської і релігійної освіти.

Список використаних джерел:

1. Понкин И.В. Религиозное образование во Франции (анализ доклада Министерства национального образования Франции «Преподавание в светской школе предметов, касающихся религии», февраль 2002 г. //Религиоведение. – 2003. – № 2. – С. 126-134.
2. Словарь иностранных слов / Зав. ред. В.В. Пчёлкина. – М.: Русский язык, 1998. – 607 с.

3. Віллем Жан-Поль. Європа та релігії. Ставки ХХ-го століття. / Пер. з фр. – К.: Дух і Літера. – 2006. – 331 с.
4. Висновки комісії Режі Дебре. Режим доступу – <http://www.rr.lviv.ua/news.php?item=179>. – Використано: травень 2008 р.
5. Доповідь Дебре. Режим доступу – <http://www.education.gouv.fr/rapport/debray/-debray.pdf>. – Використано: 21.04.2006 р.
6. Кудріна З. Релігія у державних школах Франції: підготовка триває. Режим доступу – <http://www.helsinki.org.ua/index.php?id=1076613815>. – Використано: травень 2009.
7. Лавриченко Н. Школа і релігія в третьому тисячолітті: європейський контекст // Шлях освіти. – 2002. – №4.
8. Новий тлумачний словник української мови у 4 т. // Укладачі: Яременко В.В., Сліпушко О.М. – К.: Аконт, 2000.
9. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ, 1977. – 775 с.
10. Сучасний словник іншомовних слів / Уклали: О.І. Скопненко, Т.В. Цимбалюк. – К.: Довіра, 2006. – 789 с. – (Словники України).
11. Сюрмен Філіпп, посол Французької Республіки в Україні. Викладання основ релігії у світській системі освіти Франції. Режим доступу – http://www.pravoslavye.org.ua/index.php?action=fullinfo&r_type=article&id=4638. – Використано: травень 2008 р.
12. Allieu Marie-Nicole. Laïcité et culture religieuse à l'école. – Paris, ESF éditeur, Pratiques et enjeux pédagogiques, 1996. – 124 p.
13. Allieu-Marie Nicole. Débats, arguments et laïcité en histoire-géographie pour une propédeutique à l'enseignement du fait religieux. Режим доступу – <http://www.iesr.ephe.sorbonne.fr>. – Використано: серпень 2006 р.
14. Baldinger-Achour Florence. Le petit Guide des grandes religions. – Paris, Liana Levi, 2000. – 272 p.
15. Bonrepaux Christian. Fait religieux cherche missionnaires // Le Monde de l'éducation. – Mai, 2004. – Pp. 48-49.

16. Borne Dominique. L'enseignement du fait religieux à l'école. Режим доступу – <http://www.iesr.ephe.sorbonne.fr/index.html?id=3830>. – Використано: серпень 2006.
17. Borne Dominique // Diversité: ville, école, integration. – 2005. – №142. – P. 141-146. Режим доступу – <http://www.iesr.ephe.sorbonne.fr/index.html?id=3830>. – Використано: серпень 2006 р.
18. Boutry Philippe. Rites, gestes et culture de la dévotion. Режим доступу – http://www.eduscol.education.fr/DO126/religion_modernite.pdf. – Використано: 21.04.2006 р.
19. Cédelle Luc. Parler religion en toute laïcité // Le Monde de l'éducation. – Janvier, 2004. – P. 30.
20. Debray Régis. Rapport au ministre de l'Education nationale «L'enseignement du fait religieux dans l'Ecole laïque», Février 2002. – Paris: Odile Jacob, 2002. – 62 p.
21. Debray Régis. Le «fait religieux»: définition et problèmes // L'enseignement du fait religieux. Actes de séminaire national interdisciplinaire (Paris, 5-7 novembre 2002). – Chatillon (France): Centre régional de documentation pédagogique de l'Académie de Versailles, 2003. – Pp. 15-19.
22. Dutay Emmanuel. L'école contre le reste du monde // Le Monde de l'éducation. – Février, 2008. – P.1.
23. Hervieu Leger Daniel. La religion à l'école. – Paris: Cerf, 1990. – 220 p.
24. Maillard Cécile. Les sujets sensibles mieux traités dans les nouveaux programmes // Le Monde de l'éducation. Avril, 2008. – Pp. 55-56.
25. Menasseyre Christiane. Laïcité et enseignement du fait religieux. Режим доступу – <http://eduscol.education.fr/index.php?./DO57/accueil.htm>. – Використано: 21.04.2006 р.
26. Mottot Florence. Sciences humaines. – № 189. – Janvier, 2008.
27. Nouailhat René, Joncheray Jean. Enseigner les religions au collège et au lycée. 24 séquences pédagogiques. – Paris-Besançon, les éditions de l'Atelier / CRDP de Besançon, 1999.
28. Nouailhat René. Le fait religieux dans l'enseignement. Chemins de formation, Magnard, 2002. – Pp. 19-20).

29. Ognier Pierre. Histoire de la laïcité. Besançon, CRDP de Franche-Comté, 1994. – P. 122.
30. Pena-Ruiz Henri. Qu'est-ce que la laïcité? – Paris, Gallimard, 2003. – 212 p.
31. Riou Jean-Pierre. Inspecteur général de l'Education nationale. L'enseignement du fait religieux à l'école. Режим доступа – http://www.eduscol.education.fr/DO126/religion_modernite.pdf. – Використано: 21.04.2006 p.